

Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΕΞ ΕΠΟΨΕΩΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ*

ΥΠΟ

ΛΕΩΝΙΔΟΥ ΙΩ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΝ ΤΗ: ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ,
ΚΟΣΜΗΤΟΡΟΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

III

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς προσευχῆς**

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πραγματικῆς προσευχῆς εἶναι ἄμεσα, ἀφθονα καὶ πλοῦσια, ὅπως ὅλα τὰ δῶρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἔρχονται ὅλα μαζί ὡς ἀπάντησις⁸⁸ καὶ ἀντίδοσις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν προσευχὴν καὶ καθιστοῦν τὸν ἄνθρωπον πανευτυχῆ.

Βεβαίως αἱ βουλαὶ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνεξιχνίαστοι⁸⁹ καὶ ἡ κρίσις Του περὶ τοῦ ἐκάστοτε πραγματικοῦ μας συμφέροντος δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν ἰδικὴν μας κρίσιν⁹⁰. Πολλάκις διαπιστοῦμεν πολὺ ἄργά, ὅτι, ἐὰν ἐξεπληροῦτο τὸ αἴτημά μας, δὲν θὰ ἦτο πρὸς τὸ συμφέρον μας⁹¹. Πολλάκις ἄλλα ζητοῦμεν καὶ ἄλλα λαμβάνομεν. Πολλάκις γίνεται ἀπότομος στροφή εἰς τὴν ζωὴν μας, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς προσπαθοῦμεν παντὶ τρόπῳ ν' ἀποφυγῶμεν· ἀλλ', ὅταν γίνῃ, ἀναγνωρίζομεν, ἐκ τῶν ὑστέρων ἡμεῖς, ὅτι καλῶς ἐγένεν· ἀπλῶς ἡμεῖς δὲν ἐγνωρίζομεν τὸ πραγματικὸν συμφέρον μας. Ἄλλ', ὅταν ὁ Θεὸς κρίνῃ ὡς συμφέρον τὸ αἴτημά μας, ἡ ἀπάντησίς του εἰς τὴν πραγματικὴν προσευχὴν μας εἶναι ἄμεσος, ἔρχεται πολλάκις αὐτοστιγμεί⁹².

α) Τὸ πρῶτον, λοιπόν, ἀποτέλεσμα τῆς πραγματικῆς προσευχῆς εἶναι ἡ ἄμεσος λῆψις τοῦ αἰτήματός μας, τ. ἔ. τὸ θ α ὕ μ α.

Ἄναφέρω παράδειμα ἐκ τῶν συνήθων: Λιτανευτικαὶ δεήσεις πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὸ οὐρανὸν ἀνέφελον, ὅπως τερματισθῆ μακρὰ ἀνομβρία, ἔχουσιν ὡς ἀποτέλεσμα, διαρκούσης ἔτι τῆς λιτανείας, ἄμεσον νέφωσιν καὶ βροχὴν. Πέρυσιν συνέβη τοῦτο εἰς τὸ Αἴγιον καὶ ὑπὸ βροχὴν ραγδαίαν οἱ Αἰγιῶται ἐξηκολούθησαν προσευχόμενοι, κατάπληκτοι ἐκ τοῦ θαύματος· καὶ ἡ λιτανευτικὴ ἰκεσία μετετρέπη εἰς πάνδημον δοξολογίαν ὑπὸ βροχὴν.

Ἄλλ' ἐκεῖ ὅπου τὸ θαῦμα, ὡς ἀπάντησις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν προσευχὴν, προβάλλει καταφανέστερον καὶ ἐκπληρικτώτερον, εἶναι αἱ περιπτώσεις ἀσθε-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 144.

** Ὁμιλία κατὰ τὴν παγκόσμιον ἡμέραν προσευχῆς τῶν φοιτητῶν ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ τελετῶν τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου.

νείας, ἐπιστημονικῶς ἀνιάτου. "Ὅταν ἡ προσευχή ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄμεσον ἴασιν, τοῦτο εἶναι δεῖγμα, ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξε πραγματικὴ, ὅτι δηλ. ἐγένετο κατὰ πάσας τὰς προϋποθέσεις καὶ κατὰ τὸν πρέποντα τρόπον-ὅτι ὁ προσευχθεὶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἶχον πίστιν εἰς τὸν Θεὸν ἀνεπιφύλακτον, ἀγάπην θερμὴν πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους καὶ ἀγνότητα βίου ⁷³. Μόνον ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους τελεσιουργεῖται τὸ θαῦμα. Οἱ ὅροι οὗτοι διέπουν τὴν θεραπευτικὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ⁷⁴, μόλις δὲ σήμερον ἡ σύγχρονος Ἰατρικὴ ἐφθασεν εἰς τὴν διαπίστωσιν ἀληθειῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν αἰτίαν, οὐσίαν καὶ θεραπείαν τῆς νόσου, τὰς ὁποίας πρὸ εἴκοσιν αἰῶνων ἀπεκάλυψεν ὁ θεάνθρωπος Ἰατρός ψυχῶν καὶ σωμάτων ⁷⁵. Πότε ἄλλοτε οἱ ἱατροὶ ὠμίλου, ὡς ὠμιλοῦν σήμερον, περὶ τῆς ἀμαρτίας ὡς νοσογόνου αἰτίας καὶ περὶ πίστεως, ἀγάπης καὶ προσευχῆς ὡς μέσων θεραπείας; Ἰδοὺ κατὰ ποῖον θαυμαστὸν τρόπον ἡ θεία Ἀλήθεια καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ Ἀλήθεια συνητηθήσαν μετὰ 2000 ἔτη ὡς μία ἐνιαία Ἀλήθεια εἰς τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς.

Ἐκ τῶν ἀπείρων, ἱατρικῶς μαρτυρουμένων θαυμάτων, καρπῶν πραγματικῆς προσευχῆς ἐν πίστει, ἀγάπῃ καὶ ἀγνότητι βίου, θὰ ἀναφέρω μόνον ἓν, ἐκ τοῦ λαμπροῦ προσφάτου ἐπιστημονικοῦ βιβλίου τοῦ ἐν Λωζάννῃ Πανεπιστημιακοῦ ἱατροῦ Δρος Ed. Bertholet ⁷⁶:

Μικρὸν παιδίον οἰκογενείας τινὸς προσεβλήθη αἰφνιδίως ὑπὸ βιαίας καὶ σοβαρᾶς νόσου. Πρὸς καταπράυνσιν τῆς ὀξείας πυρετικῆς καταστάσεως καὶ τῶν ὀξυτάτων πόνων ἡ οἰκογένεια προσέτρεξεν εἰς ἱατρούς, πλὴν εἰς μάντην. Οὗτοι ἀπήλπισαν καὶ τὸ παιδίον εἰσῆλθεν εἰς ἐπιθανάτιον ἄγχος. Τότε ἐκλήθη ὁ ἐφημέριος. Οὗτος ἐκάλεσε τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους εἰς σύντονον προσευχὴν μετ' εὐχελαίου. Ἡ προσευχὴ ἐσυνεχίσθη ἐπὶ ὀλόκληρον νύκτα. Διαρκούσης τῆς θερμῆς προσευχῆς, τὸ ἐπιθανάτιον ἄγχος ὑπεχώρησεν, ὁ πυρετὸς κατήρχετο γραμμὴν πρὸς γραμμὴν, ἀλλ' ἡ ὄψις τοῦ παιδίου ἐδείκνυεν ἐπιμονὴν εἰς τὴν βαρεῖαν κατάστασιν, πρὸς κατάπληξιν τοῦ ἐφημερίου, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶπεν, ἐπίστευεν ἀκραδάντως, ὅτι, ὅπως ἔγινεν ἡ προσευχή, ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἡδη ἐπιφέρει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν πλήρη ἴασιν ⁷⁷. Ἀντὶ ταύτης, ἦτο δι' αὐτὸν προφανές, ὅτι ἡ προσευχὴ προσέκρουεν εἰς ἐμπόδιον, παρεμβαλλόμενον μετὰ τὸ παιδίον καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ παρακωλύον τὴν πλήρη ἐπενέργειαν τῆς θείας χάριτος. Κατὰ τὸν ἐφημέριον, κάποια βαρεῖα ἀμαρτία ἦτο τὸ παρεμβαλλόμενον ἐμπόδιον. Ἡ μικρὰ ἡλικία τοῦ παιδίου ἀπέκλειε τὴν ἐνοχὴν του. "Ὅθεν ὁ ἐφημέριος μετ' ἀνυποχωρήτου βεβαιότητος ἀνεζήτησε τὸν ἐνοχὸν ἐπιμόνως μετὰ τῶν οἰκείων τοῦ παιδίου. Ἀλλ', ἄς ἀφήσω τὸν ἴδιον νὰ συνεχίσῃ ἐπὶ λέξει τὴν ἀφήγησιν: α' Ὀντως, ἀναζητήσας, ἀνεκάλυψα τὸν ἐνοχὸν, ὅστις εἶχεν ὄντως ἀμαρτήσῃ καὶ ἀποκρύψει τὸ ἀμάρτημά του. Ἐξωμολογήθη τοῦτο, ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβεν αὐτὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τότε μόνον ἡ ἀσθένεια ὑπεχώρησε, τὸ παιδίον ἰάθη ἀμέσως καὶ ἀφυπνίσθη τὴν ἐπομένῃν πλῆρες ζωῆς καὶ υγιείας. Ἐκτοτε οὐδέποτε πλέον ἠσθένησε σοβαρῶς).

Ἰδοῦ ἡ ἐπιβεβαίωσις τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ διὰ στόματος Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου, ὃν ἀκούομεν κατὰ τὸ μυστήριον τοῦ εὐχελαίου: «ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως (δηλ. ἡ μετὰ πίστεως προσευχὴ) σώσει τὸν κάμνοντα καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κὰν ἁμαρτίας ἢ πεποιηκῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ»⁷⁸.

Ἀπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀπροσμέτρητα εἶναι παρόμοια θαύματα ἰάσεων, ὡς ἀντίδοσις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πίστιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀπάντησις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν πραγματικὴν προσευχὴν⁷⁹.

Πολλάκις ἡ ἀντίδοσις δὲν εἶναι ἄμεσος, πολλάκις ἀπαιτεῖται, διὰ τοῦτο δὲ καὶ συνιστᾶται, ἐπιμονὴ εἰς τὴν προσευχὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἰτήματος μέχρι λήψεως αὐτοῦ⁸⁰, ἥτις εἶναι βεβαία⁸¹, ἐὰν ἡ προσευχὴ ὑπῆρξε πραγματικὴ καὶ τὸ αἶτημα κριθῆ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς πράγματι συμφέρον. «Πάντως ληφόμεθα, ὅπερ αἰτοῦμεν—διαβεβαίω ἰσχυρῶς ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος— ἂν κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ (δηλ. ὑπὸ τοῦ Θεοῦ) κειμένους νόμους αἰτῶμεν»⁸² καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς προσθέτει: «ἐὰν μὲν οὖν συμφέροντα ἦ, παραχρῆμα λήψεται»⁸³.

β) Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον τὸ θαῦμα ἀποτέλεσμα τῆς πραγματικῆς προσευχῆς. Ἰδοῦ καὶ ἄλλα ἐξ Ἰσου θαυμάσια ἀποτελέσματα:

ἽΟ πράγματι προσευχόμενος, ἦτοι ὁ ἀνυψωθεὶς εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ, αἰσθάνεται τὸν Θεὸν οὐ μόνον πλησίον του⁸⁴, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς ἑαυτοῦ· ζῆ ἐν τῷ Θεῷ καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ⁸⁵. Ἡ πίστις του εἰς τὸ ἀόρατον Θεῖον καὶ ἡ πνευματικὴ του ἀνάτασις, ἀποκορυφουμένη, μετουσιούται εἰς θέωσιν· τὸ Θεῖον εἶναι δι' αὐτὸν παρόν. Τὸ μεταξὺ κόσμου καὶ υπερκόσμου ἀδιαπεράστον χάρισμα ἐξαφανίζεται καί, ἐν τῷ κόσμῳ ζῶν ὁ οὕτω προσευχηθεὶς, ζῆ ζωὴν ὑπερκόσμιον, οἶονεὶ ἐμβατεύων εἰς τοὺς οὐρανόους χώρους τοῦ ἀπείρου, εἰς τοὺς ἀσυλλήπτου κάλλους χώρους τοῦ οὐρανοῦ φωτός⁸⁶. Τὸ συναίσθημα αὐτῆς τῆς θεώσεως πληροῖ τὸν προσευχόμενον ἀπεριγράφτου χαρᾶς καὶ γαλήνης, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως ἔνδοθεν καὶ ἄνωθεν, δυνάμεως ἀκαταβλήτου, διὰ τῆς ὁποίας ἀντιμετωπίζονται αἱ θλίψεις⁸⁷, ἀποκρούεται πᾶσα ἐξωθεν προσβολὴ καὶ ἐνισχύεται ὁ ἀνθρώπος εἰς τὴν πίστιν του καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν⁸⁸. Διὰ τοῦτο ἡ προσευχὴ χαρακτηρίζεται ὡς θώραξ, προστατεύων τὸν προσευχόμενον, ἢ ὡς «μέγα ὄπλον»⁸⁹, «πανοπλία ὡς ἀληθῶς οὐράνιος»⁹⁰, ὡς «κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν καὶ κρητὶς καὶ ρίζα τοῦ λυσιτελοῦντος βίου»⁹¹ ἢ ὡς τεῖχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συντρίβονται τὰ βέλη τοῦ κακοῦ καὶ τῶν κακῶν ἀνθρώπων. Ὅντως δὲ θαυμάζει τις βλέπων ἀνθρώπους νὰ μένουν γαλήνιοι εἰς τὰς ἐξωθεν ἐπιθέσεις. Τὸ μυστικόν των εἶναι ἡ προσευχὴ. Ἀπὸ αὐτὴν ἀντλοῦν τὴν δυνάμιν των. Ἡ αὔρα τῆς προσευχῆς, ἡ ἐκπεμπομένη ἔνδοθεν, ἀπὸ τὰ μυχαίτατα βάθη τῆς ψυχῆς των, καὶ ἡ δρόσος τῆς θείας χάριτος, ἡ ἐπισταλάζουσα ἐπ' αὐτοὺς ἄνωθεν ὡς

ἀπάντησις εἰς τὴν προσευχὴν των, συναποτελοῦν πνευματικὸν τεῖχος ἀόρατον μὲν, ἀλλ' ἀπροσμάχητον. Καὶ διὰ τὸ συνοψίσω: ὀλόκληρον τοῦτο τὸ πλέγμα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς προσευχῆς καὶ τῶν ἐπακολουθούντων συναισθημάτων συντίθεται εἰς μίαν κατάστασιν ὑπεράτης καὶ μονίμου ἀσφαλείας⁹⁹ καὶ χαρᾶς, λόγῳ τῆς ὁποίας ἡ πραγματικὴ προσευχὴ χαρακτηρίζεται καὶ εἶναι ὄντως ἡ μυστικὴ κλεις τῆς πραγματικῆς εὐτυχίας.

* *

Νέαι καὶ νέοι μας,

Αὐτὴν τὴν πραγματικὴν εὐτυχιαν Σᾶς εὐχομαι. «Πάντοτε χαίρετε, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε»⁹⁹. Προσεύχεσθε καὶ ἀγαπᾶτε.

Λ. Ι. Φ.

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

68. Ψαλμ. 6,10. 17,7 ἐξ. 27,6. 39,1 ἐξ. 54,17 ἐξ. 60,6. 80,8. 85,7. 90,15 ἐξ. 101,18. 105,44. 106,6 ἐξ., 13 ἐξ., 19 ἐξ., 28 ἐξ.-117,5. Σοφ. Σειρ. 2,10γ. 3,5β. Ἰωνᾶς 2,3. Ἱερειμ. 36,12-13. Διότι ἡ προσευχὴ δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁμιλία, ἀλλ' εἶναι συνομιλία. Ὁ ἄνθρωπος ὁμιλεῖ, ἐμφθόγγως ἢ σιωπηλῶς, καὶ ὁ Θεὸς ἢ τὸ Θεῖον καθ' ὅλου ἀπαντᾷ εἰς τὴν πραγματικὴν προσευχὴν (πρβλ. Ἐξοδ. 19,19β. 3 Βασιλ. 8,29 ἐξ. Ματθ. 7,7. ἐξ. Μάρκ. 11,22 ἐξ. Φιλίπ. 1,19. Ἰακ. 5,6. 1 Ἰω. 3,21. 5,14). «Πάντα ὅσα ἂν αἰτήσετε ἐν τῇ προσευχῇ, πιστεύοντες, λήψετε», διεβεβαίωσατο ἡμᾶς ὁ Κύριος (Ματθ. 21, 22. Πρβλ. Ματθ. 7,11). «Προσεύξασθε πρὸς με καὶ εἰσακούσομαι ὑμῶν» (Ἱερειμ. 36,12). «Ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ ἀναστροφή καὶ κοινωνία δὲν εἶναι μονόπλευρος· δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐπίκλησιν καὶ ἱκεσίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἶναι ἀμοιβαία ἀνταλλαγὴ μεταξὺ τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ ἀπείρου Πνεύματος καὶ ἐμπερικλείει τὴν ἀπάντησιν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν ψυχὴν. Ἡδὴ ἡ ἱκετευτικὴ ἐπίκλησις τοῦ Θεοῦ σημαίνει ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν. Εἰς ἐκάστην μας ἐπίκλησιν: «Θεέ μου» περιέχεται ἤδη ἡ ἀπάντησις: «Εἶμαι παρῶν». Ὅσο περισσώτερον ἐπιμένει ὁ εὐσεβὴς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱκεσίαν καὶ ὅσον βαθύτερον εἰσδύει εἰς τὸν μυστηριώδη κόσμον τῆς προσευχῆς, τόσο σαφέστερον καὶ διαυγέστερον ἀποκαλύπτεται εἰς αὐτὸν ὁ ἀόρατος καὶ αἰώνιος Ὑπέροσμος. Τὸ συναίσθημα τῆς ἐγγύτητος τοῦ Θεοῦ ἀποκορυφούται εἰς τὴν πνευματικὴν θέαν Αὐτοῦ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀκρόασιν τοῦ λόγου Του (Πρβλ. Η e i l e r, ἐνθ' ἄν., σελ. 230). Ἡ ψυχὴ μας γίνεται βωμὸς τῆς προσευχῆς μας ἅμα καὶ ἄμβων τοῦ Θεοῦ.

69. Ρωμ. 11,33. Ἐφ. 3,8.

70. Πρβλ. 1 Σοφ. Σειράχ 37,28α. Ματθ. 6,8. 7,11.- Πρβλ. Πλάτωνος, Ἀλκιβιάδην δεῦτερον V, 142E-143A: «... εὐχομένους ἄπερ οὐ βέλτιον ἦν, ἐκείνοις δὲ ἐδόκει», ἐνθα καὶ ἄγνωστος ποιητής:

«Ζεῦ βασιλεῦ, τὰ μὲν ἐσθλά, φησι, καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις
ἔμμι δίδου, τὰ δὲ δευὰ καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξειν».

71. Πρβλ. Ἰ. Χρυσόστομος: «Ἔστι γὰρ ὅτε τὸ μὴ λαβεῖν λυσιτελέστερον». Καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος δὲν εἰσηκούσθη ἀσύμφορα ζητήσας 2 Κορ. 12, 8, 9. Πρβλ. καὶ Ἰ. Χρυσόστομον, ἐν: Migne ΕΠ 63, 582.

72. Ἦσ. 58,9: «ὅτε βοήση καὶ ὁ Θεὸς εἰσακουσεται σου, ἔτι λαλοῦντος σου ἐρεῖ, ἰδοὺ πάρεμι». Ματθ. 6,6β. 8, 4 («εὐθέως»). 8, 13β («ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ»). 8, 15. 12, 13. 15, 28 («ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης»). Μάρκ. 1, 31, 44 («εὐθὺς»). 3, 5. Λουκ. 5, 13 («εὐθέως») 6, 10. 7, 10, 15. Λουκ. 8, 44, 47 («παρα-

χρήμα»), 13, 13 (απαρχρήμα). 18, 43 (απαρχρήμα). Πράξ. 3, 7 (απαρχρήμα). 9, 18 (αεὐθέως), (απαρχρήμα), 35 (αεὐθέως). 14, 10. 16, 26 («απαρχρήμα»). Πρβλ. Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππιδου, Ἡ πίστις ὡς παράγων βεβαίας ἰάσεως (Ἀθήναι 1947), σελ. 30 ἐξ. - Πρβλ. καὶ Ψαλμ. 29,3 καὶ Ἀγ. Ἰ. Χρυσόστομον: «οὐπω τελεῖς τὴν εὐχὴν καὶ λαμβάνεις τὴν δόσιν» (Migne ΕΠ. 52,459).

73. Προσπαιτεῖται πρῶτον πίστις τοῦ τε ἀσθενοῦς καὶ τῶν οἰκείων του, πίστις ἀνικνουμένη εἰς τὸν ὕψιστον δυνατὸν ἀνθρωπίνως βαθμὸν, ἀπόλυτος ἐξάρτησις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, πλήρης καὶ ἀνεπιφύλακτος βεβαιότης, ὅτι τὸ Θεῖον θά κάμῃ τὸ θαῦμά του. Ἄν ἡ πίστις δὲν φθάσῃ τὸ ὕψιστον ἀνθρωπίνως δυνατὸν σημεῖον, ἂν δὲν ἀποκορυφωθῇ, ἂν δὲν εἶναι πλήρης καὶ ἀνεπιφύλακτος ἀνευ οὐκας δῆποτε ἀμφιβολίας ἢ δισταγμοῦ, θαῦμα δὲν γίνεται. Διὰ τοῦτο ἐλάχιστα εἶναι τὰ θαύματα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πλήθη τῶν ἀσθενῶν, τὰ προστρέχοντα εἰς τὸ Θεῖον. Ἡ πίστις λοιπὸν ἐφελκίζει τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Καί, ὅταν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ κατερχομένη κατὰ τὸ μέτρον ἀνυψώσεως τῆς πίστεως, συναντήσῃ τὴν πίστιν εἰς τὸ κορυφαῖον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης δυνατῆς ἀνυψώσεώς της, τότε, κατὰ τὴν συνάντησιν πίστεως καὶ χάριτος, ἀνθρωπίνης καὶ θείας δυνάμεως, προκαλεῖται ὁ σπινθήρ τοῦ θαύματος καὶ ἐπέρχεται ἄμεσος ἢ ἰασις, καὶ ἰατρικῶς βεβαιουμένη. Πρβλ. Ἰ. Χρυσόστομος: «Ἐπειδὴ μεγάλη ἦν ἡ πίστις, μέγα ἦν τὸ σκεῦος, μεγάλη καὶ ἡ χάρις ἐξεχύθη» (Migne ΕΠ 52, 459).

Ἄλλ', ὅπως συντελεσθῇ τὸ θαῦμα, συναπαιτεῖται, πρὸς τῇ πίστει, ὅπως τόσον ὁ ἀσθενής, ὅσον καὶ οἱ περιεχόμενοι ἐξωσιν καὶ καλωσύνῃν ψυχῆς, ἀγνότητα καὶ ἀγάπην. Ἐὰν ἡ πίστις ἦναι τὸ φῶς τῆς ψυχῆς, ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ δέσποινά της καὶ ἡ ἀγνότης τὸ ἄρωμά της. Διὰ τῆς ἀγάπης συντονίζεται ὁ ἀνθρώπινος πρὸς τὸν θεῖον παράγοντα ὑπὸ τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τὴν αὐρανὸν τῆς ἀγνότητος. Πρβλ. Παροίμ. Σολομ. 3,8.4.22. Πλήρη διαπραγματεύσιν καὶ ἀποδείξεις τῶν ἀνωτέρω ἴδε ἐν τῇ πραγματείᾳ μου, τῇ δημοσιουθεισῇ ἐν τῷ ἰατρικῷ Περιοδικῷ «Σισμανόγλειον» (1947) καὶ ἀναδημοσιουθεισῇ αὐτοτελῶς: Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππιδου, Ἡ πίστις ὡς παράγων βεβαίας ἰάσεως (Ἀθήναι 1947), ἐνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία ἀπὸ ἰατρικῶν δεδομένων.

74. Πρβλ. καὶ Friedrich Fenner, Die Krankheit im Neuen Testament. Eine religions- und medizingeschichtliche Untersuchung (Leipzig 1930), ἐνθα σελ. 111 ἐξ. καὶ ἅπανα ἡ πλουσία βιβλιογραφία.

75. Πρβλ. Σοφ. Σειρ. 38,15: «ὁ ἀμαρτάνων ἐναντι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν, ἐμπέσει εἰς χεῖρας ἰατροῦ»: καὶ Ἰ. Χρυσόστομος: «Καὶ γὰρ τοῖς ἰατροῖς ἔθος ἐστὶ μὴ πρότερον, τὰ νοσήματα λύειν, ἀλλὰ τὰς πηγὰς αὐτῶν ἀνακρεῖν... οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, τὴν πηγὴν ἀναστέλλει τῶν κακῶν πρότερον. Πηγὴ γὰρ κακῶν καὶ ρίζα, καὶ μήτηρ πάντων ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας ἡ φύσις. Αὕτη τὰ σώματα ἡμῶν παραλύει· αὕτη τὰς νόσους ἐπάγει» (Migne ΕΠ 51,57-58). Πρβλ. καὶ Ἀρ. Α. Ἀσπιώτης, Ἡ ἀρρώστεια καὶ ἡ ψυχὴ (Ἀθήναι 1951). Μαρ. Γερόυλανοῦ, Ἰατρικὴ πέραν πάσης ἐπιστημονικῆς ἐπιγνώσεως (Ἀθῆναι 1953). Πρβλ. καὶ Λεωνίδου Ἰω. Φιλίππιδου, ἐνθ' ἂν, ἰδίᾳ σελ. 57 ἐξ: «Σχέσεις Ἰατρικῆς καὶ θρησκείας» καὶ Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ ψυχροποτισμὸς τῆς συγχρόνου Ἰατρικῆς ἐν τῷ πλαίσίῳ τῆς πάνσθενους χριστιανικῆς πίστεως (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Σισμανόγλειον»), Ἀθήναι 1951.

76. Guérisons spirituelles. Le Christ et la guérison des maladies (Lausanne 1945), σελ. 80. Συνιστᾷ ὀλοφύχως τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἄκρως ἐνδιαφέροντος ἐπιστημονικοῦ τούτου βιβλίου, ὡς καὶ τὸ βιβλίον τῶν ἰατρῶν François Leuret-Herni Bon. Les guérisons miraculeuses modernes (Paris 1950), ἐκ τῶν ὁποίων βιβλίων ὁ ἀναγνώστης μένει κατάπληκτος πρὸ τῶν ἐπιστημονικῶν βεβαιώσεων καὶ ἀποδείξεων τῶν θαυματουργικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πραγματικῆς προσευχῆς.

77. Διότι αὐτὴ εἶναι τοῦ Θεοῦ ἡ ἀψευδὴς διαβεβαίωσις: «Ἦκουσα τῆς προσευχῆς, εἶδον τὰ δάκρυά σου. Ἰδοὺ ἐγὼ ἰάσομαί σε» (4 Βασ. 20,5)

78. Ἰακ. 5, 14-15. Πρβλ. Σοφ. Σειράχ 38,2α: «παρὰ γὰρ ὑψίστου ἐστὶν ἴασις». 38,9β: «εἴξαι Κυρίῳ καὶ αὐτὸς ἰάσεται σε». Πρβλ. καὶ τὴν Θαυμασίαν περικοπὴν τοῦ Ἰ. Χρυσόστομου εἰς τὸν ε' λόγον του «περὶ Ἀκαταλήπτου πρὸς τοὺς ἀνομοίους» (Migne EPI 48,743-744): «Μέγα γὰρ ὄπλον ἡ εὐχή, θησαυρὸς ἀνελλιπής, πλοῦτος μηδέποτε δαπανώμενος, λυμὴν ἀκύμαντος, γαλήνης ὑπόθεσις καὶ μυρίαν ἀγαθῶν ρίζα καὶ πηγὴ καὶ μήτηρ ἐστὶν ἡ εὐχή, καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας δυνατωτέρα. Πολλάκις οὖν αὐτοῦ τοῦ τὸ διάδημα περικειμένου πυρέττοντος καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης κειμένου καὶ φλεγόμενου, παρυστήχασιν ἰατροί, δορυφόροι, θεράποντες, στρατηγοί, καὶ οὔτε ἰατρῶν τέχνη, οὔτε παρυσία φίλων, οὐκ οἰκετῶν διακονία, οὐ φαρμάκων δαψίλεια, οὐ πολυτέλεια παρασκευῆς, οὐ χρημάτων περιουσία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἰσχύει παραμυθῆσασθαι τὴν ἐπικειμένην ἀρρωστίαν· ἂν δέ τις παρρησίαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν εἰσέλθῃ, καὶ τοῦ σώματος ἀψήγεται μόνον, καὶ καθαρὰν ὑπὲρ αὐτοῦ ποιήσῃ τὴν εὐχὴν, ἄπασαν τὴν ἀρρωστίαν ἐφυγάδευσε· καὶ ὅπερ οὐκ ἴσχυεν ὁ πλοῦτος, καὶ τῶν διακονομένων τὸ πλῆθος, καὶ ἡ τῆς ἐμπειρίας ἐπιστήμη, καὶ ὁ τῆς βασιλείας ὄγκος, τοῦ το ἴσχυεν ἐνδὸς ἐπένητος πολλάκις καὶ πτωχέοντος εὐχῆ».

79. Πρβλ. Λεωνίδου Ἰω. Φιλιπίδου, Ἡ πίστις ὡς παράγων βεβαίαις ἰάσεως (ἐνθ' ἀν.), Ἰδίᾳ σελ. 30 ἐξ. καὶ τὸ πλῆθος τῶν θαυμάτων, τῶν ἀναφερομένων ἐν τοῖς βιβλίοις, περὶ ὧν ἡ ἀνωτέρω ἐπισημείωσις 76. Δὲν ἔπαυσεν ἡ θύελλα «διὰ τῆς προσευχῆς τοῦ Μωϋσέως (Ἐξ. 9,33); Δὲν ἐνίκησεν ὁ Ἐξεκίας τοὺς Ἀσσυρίους διὰ τῆς προσευχῆς (2 Παραλ. 32,20); Δὲν ὑπῆρξε θαῦμα τῆς προσευχῆς ἡ σωτηρία τῶν τριῶν παιδῶν ἐν τῇ καμίνῳ (Δανιὴλ 3) καὶ τοῦ Δανιὴλ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λεόντων (Δανιὴλ 6,16 ἐξ.); Δὲν ὑπῆρξε θαῦμα προσευχῆς ἡ σωτηρία τῆς Νινευί (Ἰωνᾶς 3); Δὲν ὑπῆρξεν ἄμεσος ἀπάντησις τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ Ἠλία τὸ ἐξ οὐρανοῦ πῦρ, τὸ κατακαῦσαν τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάαλ καὶ ἀποδείξαν ὡς Θεὸν ἀληθινὸν τὸν Θεὸν τοῦ Ἠλία (3 Βασ 18, 21 ἐξ., 36 ἐξ.); Δὲν ἀνεστήθη ἡ Δορκὰς ὑπὸ τοῦ Πέτρου διὰ τῆς προσευχῆς (Πραξ. 9,40); Δὲν ἐθεράπευσεν ὁ Παῦλος διὰ τῆς προσευχῆς τὸν πατέρα τοῦ προύχοντος τῆς Μελίτης Ποπλίου ἐξ ἐμπυρέτου δυσεντερίας (Πραξ. 28,7 ἐξ.); Δὲν ὑπῆρξεν ἄμεσος συνέπεια τῆς προσευχῆς τοῦ Παύλου τὸ θαῦμα τῆς ἀποδεσμεύσεως τοῦ Παύλου ἐν Μακεδονίᾳ (Πραξ. 16,25 ἐξ.), ὅπου «τὰ δεσμὰ διέρρηξεν ὥσπερ λέων ταῖς προσευχαῖς» (Ἰ. Χρυσόστομος: Migne EPI 50,784); Δὲν ὑπῆρξε θαῦμα τῆς ὀμαδικῆς προσευχῆς τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὑπὲρ τοῦ δεσμίου Πέτρου ἡ ἀποδέσμευσις αὐτοῦ (Πραξ. 12,5 ἐξ.); Δὲν ἤνοιξαν καὶ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου αἱ φυλακαὶ διὰ θαύματος; Δὲν ὑπῆρξε θαῦμα τῆς προσευχῆς καὶ καρπὸς αὐτῆς ἡ σύλληψις τοῦ Προδρόμου (Λουκ. 1,13 ἐξ.) καὶ τῆς Παρθένου Μαρίας, Δὲν ὑπῆρξαν θαύματα προσευχῆς τοῦ Ἐθνοῦς ἡμῶν αἱ νίκαι του κατ' ἐχθρῶν πολυκαριθμοτέρων; (Πρβλ. τὸ ἱστορικὸν περιεχόμενον τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου).

80. Πρβλ. Ἰ. Χρυσόστομον: «(περὶ τοῦ Ἰσαάκ, Γεν. 25,21) Μὴ γὰρ νομίσης, ὅτι ἐκάλεσε τὸν Θεὸν καὶ εὐθὺς εισηκούσθη· πολὺν γὰρ ἀνήλωσε χρόνον δεόμενος τοῦ Θεοῦ» (Migne EPI 51,361). «Παρακάλει ἐκτενωῶς τὸν Θεόν... Ἦκούσθης; Ἐπὶ τούτῳ εὐχαρίστησον. Οὐκ ἠκούσθης; Παραμένειν, ἵνα ἀκούσθῃς» (Αὐτόθι 51,319). «Ὅταν εἶπω τινί, Παρακάλεσον τὸν Θεόν, δεήθητι αὐτοῦ, ἰκέτευσον αὐτόν, λέγει· Παρακάλεσα ἅπαξ, δεύτερον, τρίτον, δέκατον, εικοστόν· καὶ οὐκέτι οὐκ ἔλαβον. Μὴ ἀποστής, ἀδελφέ, ἕως ἂν λάβῃς· τέλος αἰτήσεως ἡ δόσις τοῦ αἰτουμένου. Τότε ἀπόστηθι, ὅταν λάβῃς, μᾶλλον δὲ μηδὲ τότε, ἀλλὰ καὶ τότε παραμένε. Κἂν μὴ λάβῃς, αἰτεῖ ἵνα λάβῃς· ὅταν δὲ λάβῃς, εὐχαρίστησον ὅτι ἔλαβες.»

(Αὐτόθι 458). «Ἄλλ' εἰ καὶ πολλὰ κίς παρεκάλεσας καὶ οὐκ εἰσηκούσθης, μὴ ὀλιγωρήσης· τοιοῦτον γὰρ ἔθος ἔχει ὁ φιλόνηθρος Θεός» (Αὐτόθι 52,681), Πρβλ καὶ Συμεὼν μεταφραστήν: «Μὴ οὖν εὗξῃ ἅπαξ ἢ δις καὶ ἀκηδιάσας ἀποστῆς τῆς θείας προσευχῆς, ἀλλ' εὗξαι πολλάκις, ἵνα λάβῃς ἤν δὲ καὶ μὴ λάβῃς, μηδέποτε ἀποστῆς, ἀλλὰ καὶ πάλιν εὗξαι· καὶ εἴπερ ταχέως οὐκ εἰσακουσθήσῃ, μὴ ἀνιδῶ ἐπὶ τούτῳ μηδὲ μικρόψυχόν τι πάθῃς καὶ ὀλίγων· ἀλλὰ λόγιασι, ὅτι καὶ τοῦτό ἐπι συμφέροντι καὶ εὐεργεσίᾳ σοῦ ἐστὶ· σοφός γὰρ ἔστιν ὁ Κύριος καὶ συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς» (Πρβλ. Νεκταρίου Κεφαλαῖα, Ἱερῶν καὶ φιλοσοφικῶν λογίων θσαύρισμα, Τόμ. Α', Ἀθήναι 1895, σελ. 188).

81. Ματθ. 7,7-11. Λουκ. 11,9 ἔξ.

82. Migne EII 31,372. Πρβλ. καὶ Ἱ. Χρυσόστομον, συνοψίζοντα ὡς ἐξῆς τὰς προϋποθέσεις καὶ τὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς παραγματικῆς προσευχῆς: «Τὸ γὰρ ἀκούεσθαι πρῶτον μὲν ἐκ τοῦ ἀξίους εἶναι λαβεῖν γίνεται, δεύτερον ἐκ τοῦ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους προσεύχεσθαι, τρίτον ἐκ τοῦ συνεχῶς, τέταρτον ἐκ τοῦ μηδὲν βιωτικὸν αἰτεῖν, πέμπτον ἐκ τοῦ παρ' ἑαυτοῦ συνεπισφύρειν ἅπαντα καὶ πάλιν ἐκ τοῦ τὰ συμφέροντα ζητεῖν» (Migne EII 63, 579). Πρβλ. Ἱερ. Χρυσόστομον καὶ ἐν: Migne EII 51, 365 ἔξ: «Οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἡ εὐχή, ἐὰν μὴ προσῆ τὸ κατ' ἐκείνους εὗξασθαι τοὺς νόμους, οὗς θέθει κενὸς Χριστός. Γίνας δὲ θέθει νόμους; Ὑπερ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι καὶ τῶν πολλὰ λυπούντων... Τὸν εὐχόμενον πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡμερον ἔχειν χρῆ τὴν διάνοιαν, κατεσταλαγμένον τὸν νοῦν, συντετριμμένην καρδίαν... κλπ.».

83. Στρωματ. 7,7 (Migne EII 9,501).

84. Ψαλμ. 144,18.

85. Πρβλ. Ἱ. Χρυσόστομον: «(ἡ προσευχή) Ναούς Χριστοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐργάζεται» (Αὐτόθι 50,783).

86. Πρβλ. Ἱ. Χρυσόστομον: «ὡςπερ γὰρ τῷ σώματι φῶς ἥλιος, οὕτω τῇ ψυχῇ ἡ προσευχή» (Migne EII 50,775). «Φῶς διανοίας καὶ ψυχῆς ἡ μετὰ σπουδῆς εὐχή, φῶς ἀσβεστον καὶ διηνεκές» (Αὐτόθι 51,358).

87. Πρβλ. Ψαλμ. 49,15. 76,3. Ἱ. Χρυσόστομον: «Θεοῦ δὲ ροπῆ συνεφάπτεται τῶν πόνων ἡμῶν καὶ τούτους ἐπικουφίζει καλῶς, ἂν ἴδῃ προσευχὴν ἀγαπώντας καὶ συνεχῶς τοῦ Θεοῦ δεομένους καὶ πάντα ἐκείθεν τὰ ἀγαθὰ καταβήσεσθαι προσδοκῶντας» (Migne EII 50,776). «Ἄ γὰρ οὐκ ἰσχύομεν πολλάκις ἐξ οικείας κατορθῶσαι σπουδῆς, ταῦτα δυνατόμεθα ἀνύσαι εὐμαρῶς δι' εὐχῶν, εὐχῶν δὲ λέγω τῶν διηνεκῶν» (Αὐτόθι 51,319). «Ὅταν οὖν ἴδῃς δυσκολίαν τινὰ συμπεσοῦσαν..., παρακαλεῖ τὸν Θεόν· αὕτη γὰρ μόνη λύσις ἀρίστη τῶν συμβαινόντων ἐστὶ» (Αὐτόθι 370). «Πρὸ δὲ πάντων εὐχεσθε, καὶ μὴ διαλίπητε ἐκτενῶς δεόμενοι τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς, ἵνα λύσῃ τὰ νῦν κατέχοντα κακά» (Αὐτόθι 52,726).

88. Ἱ. Χρυσόστομος: «Ἀμήχανον ἄνευ προσευχῆς ἀρετῆ συζῆν καὶ μετὰ ταύτης πορεύεσθαι τὸν βίον (Migne EII 50,777), καλῶν διὰ τοῦτο τὰς προσευχὰς «νεῦρα τῆς ψυχῆς» (Αὐτόθι 781).

89. Ἱ. Χρυσόστομος (Migne EII 51,84,358,370)

90. Ὁμοίως (Αὐτόθι 50,778).

91. Ὁμοίως, αὐτόθι. Πρβλ. καὶ (Ἱ. Χρυσόστομον, ὁμοίως,) αὐτόθι 50,779: «παντὸς ἀγαθοῦ κεφαλαιὸν ἐστὶν ἡ προσευχὴ καὶ σωτηρία καὶ ζωῆς αἰωνίου πρόξενος».

92. Ματθ. 26,41. Πρβλ. Ἱ. Χρυσόστομον: «... Εὐχῆς δύναμις δύναμις πρὸς ἔσβασε, λεόντων θυμὸν ἐχαλίνωσε, πολέμους ἔλυσε, μάχας ἔπαυσε, χειμῶνας ἀνείλε, δαίμονας ἤλασεν, οὐρανοῦ πύλας ἠνέωξε, δεσμὰ θανάτου διέκοψεν, ἀρρωστίας ἐφυ-

γὰ δ ε υ σ ε ν, ἐπηρεάς ἀπεκρούσατο, πόλεις σειομένας ἔστησε, καὶ τὰς ἄνωθεν φερομένας πληγὰς, καὶ τὰς παρὰ ἀνθρώπων ἐπιβουλὰς, καὶ πάντα ἀπλῶς ἀνείλεν εὐχὴ τὰ δεινὰ» (Migne EΠ 48,746).

93. 1 Θεσσ. 5,17.- Τὸ θέμα τῆς προσευχῆς δὲν ἐξαντλεῖται. Ἡ ἐπ' αὐτοῦ βιβλιογραφία εἶναι ὠκεάνειος. Ὁ θρησκευολόγος Friedrich Heiler ἀνήλωσε ὅλην του τὴν ζωὴν εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ, ἣς τὰ πορίσματα ἀπηθασάρισε συστηματικῶς ἐν τῷ μνημονευθέντι ὀγκῶδει τόμῳ, καὶ πάλιν δὲν ἐξήντηλσεν αὐτό. Καὶ ἱστορικῶς καὶ ψυχολογικῶς ἐξακολουθεῖ τοῦτο νὰ ἀπασχολῇ τὴν θρησκευολογίαν ὡς πνευματικὴν Ἐπιστήμην. Διότι τὰ μυχιαίτατα βάρη τῆς θρησκευούσης ψυχῆς καὶ οἱ νόμοι τοῦ πνευματικοῦ Ὑπερκόσμου εἶναι ἀνεξιχνίαστα! Ἴδου τὶ γράφει περὶ τῆς προσευχῆς ἐπιφανὴς Γάλλος Θεολόγος: «Ἡ θρησκεία εἶναι ἡ συνειδητὴ καὶ ἠθελημένη σχέσις μεταξὺ τῆς ψυχῆς ἐν τῇ ἀνάγκῃ αὐτῆς καὶ τῆς μυστηριώδους δυνάμεως, ἀπὸ τῆς ὁποίας αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ ἐξηρημένα ἑαυτὴν καὶ τὸ πεπρωμένον τῆς. Ἡ σχέσις αὕτη μετὰ τοῦ Θεοῦ τελεσιουργεῖται ἐν τῇ προσευχῇ. Ὅθεν ἡ προσευχὴ εἶναι θρησκεία ἐν ἐνεργείᾳ, τ. ἔ. πραγματικὴ θρησκεία. Διὰ τῆς προσευχῆς διακρίνεται τὸ θρησκευτὸν φαινόμενον ἄλλων ὁμοίων ἢ συγγενῶν πρὸς αὐτὸ φαινομένων, οἷα τὸ ἠθικὸν ἢ αἰσθητικὸν συναίσθημα. Οὐδὲν θὰ ἦτο ἡ θρησκεία, ἐὰν δὲν ἦτο ἡ σημαντικὴ ἐκείνη ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ ζητεῖ ν' ἀσφάλισι δι' ἑαυτὴν βοήθειαν καὶ σωτηρίαν, ἔχομένη στερεῶς τοῦ πρωταρχικοῦ Αἰτίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ζωὴν τῆς. Καὶ ἡ ἐνέργεια αὕτη εἶναι ἡ προσευχὴ. Ὑπ' αὐτὴν οὐδαμῶς ἐννοῶ ἀπλήν ἀπαγγελίαν λέξεων οὐδ' ἀπλήν ἐπανάληψιν τυπικῶν τιῶν ἱερῶν ἐκφράσεων, ἀλλ' ἐνέργειαν αὐτῆς τῆς ψυχῆς, καθ' ἣν αὕτη εἰσέρχεται εἰς προσωπικὴν σχέσιν συναρτήσεως πρὸς τὴν μυστηριώδη Δύναμιν, ἣς αἰσθάνεται τὴν ἐγγύτητα... "Ὅπου ἀπουσιάζει ἡ προσευχὴ τῆς καρδίας αὕτη, ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει θρησκεία» (August Sabatier, *Esquisse d'une Philosophie de la Religion*, 1897, σελ 24). Πρβλ. καὶ William James, *Die religiöse Erfahrung in ihrer Mannigfaltigkeit* (Deutsche Übersetzung von Georg Wobbermin) Leipzig 1914 σελ. 365 ἐξ.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καταφαίνεται, ὅτι ἡ προσευχὴ δὲν εἶναι μόνον ἀπαραίτητος ἐκδήλωσις, ἀλλὰ καὶ κύριον γνώρισμα γνησίας θρησκευτικῆς ζωῆς, ἀλλ' εἶναι καὶ τῆς πραγματικῆς ἡμῶν εὐτυχίας ἢ μυστικῆς κλείς. Προέρχεται ἡ προσευχὴ ἀπὸ ἰσχυρὰν ἐσωτερικὴν ἀξίωσιν πρὸς εὐτονωτέραν, καθαρωτέραν, ἀξιωτέραν καὶ μακαριωτέραν ζωὴν, ἥδη κατὰ τὸν παρόντα βίον. Ἐλαττήριον αὐτῆς εἶναι ἡ φυσιολογικὴ ροπή καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν, ἐνισχύσεως, σταθεροποίησιν καὶ ἀνώθησιν τῆς ζωῆς μας· οὐσία αὐτῆς εἶναι ἡ πλήρης δόσις καὶ ἀφοσίωσις εἰς τὸν Θεόν, ἡ ὀλοκληρωτικὴ παράδοσις εἰς Αὐτόν· καὶ κύριον χαρακτηριστικὸν γνώρισμά τῆς εἶναι ἡ ἀπερίσπαστος συγκέντρωσις τοῦ πνεύματος εἰς ἓν σημεῖον καὶ ἡ διαρκὴς ἐπ' αὐτοῦ ἐργήγορις.

Διὰ τῆς προσευχῆς καθίσταται ἡ θρησκεία ζωὴ ἐν τῷ Θεῷ, κοινωνία μετὰ τοῦ Αἰωνίου. Ἄνευ τῆς προσευχῆς ἡ πίστις μένει ἀπλῶς θεωρητικὴ βεβαιότης, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἀνεκδηλωτὸς καὶ ὁ Θεὸς κρατεῖται μακρὰν του ἀνθρώπου ὑπ' αὐτοῦ του ἰδιοῦ. Ἐν τῇ προσευχῇ ὑψοῦται ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν οὐρανόν, ὁ οὐρανὸς κλίνει πρὸς τὴν γῆν, ὁ μεταξὺ δρατοῦ καὶ ἀοράτου κόσμου ἀδιαφανὴς πέπλος σχίζεται καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀνυψοῦται πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα ὁμιλήσῃ μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς ψυχῆς του καὶ τῆς μακαριότητός του. Ὡς μυστικὴ σύνδεσις τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Αἰωνίου ἢ προσευχὴ εἶναι αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἀσύλληπτον θαῦμα, τὸ θαῦμα τῶν θαυμάτων, τὸ συντελούμενον καθημερινῶς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πληροῦν αὐτὸν δυνάμεως ἀπροσμάχτου (πρβλ. Heiler ἐνθ' ἄν., σελ. 489,492 ἐξ., 495. Christus, ἐνθ' ἄν., I, σ. 71-72, ὑπόσημ. 155). Τὸ αἰσθημα ἀσφαλείας γεννᾶται παρὰ τῷ προσευχομένῳ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Θεὸς ἢ τὸ Θεῖον, πρὸς ὃ ἀπευθύνεται ὁ ὄψος, εἶναι τὸ μόνον σταθερὸν καὶ ἀσφαλὲς σημεῖον προσανατολισμοῦ τῆς πολυκυμάντου ταύτης καὶ εὐπεριτρέπτου ζωῆς.

Διὰ τοῦτο ὀρθῶς ἐχαρκτηρίσθη ἡ προσευχή ὡς «ἡ ψυχὴ τῆς θρησκείας» (A. S a b a t i e r, Religionsphilosophie auf psychologischer und historischer Grundlage, übers. v. A. Baur, Freiburg 1898, σελ. 19 ἐξ.), ἡ ἀποκάλυψις τῆς βαθυτάτης οὐσίας τῆς θρησκείας (F e u e r b a c h, Wesen des Christentums, Leipzig 1846, VII, σ. 184), «ἡ ἀμεσώτατη ἐκφρασις τῆς θρησκευτικῆς σχέσεως μεταξύ ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ» (P a u l C h r i s t, Die Lehre vom Gebet in Neuen Testament, 1886 σελ. 143), «ἡ οὐσιώδης καὶ χαρακτηριστικὴ ἐκδήλωσις τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως» (S a m u e l E c k, Gebet—dogmatisch, ἐν: RGG, II, 1161) καὶ ἐτονίσθη, ὅτι θρησκευτικότης ἢ εὐσέβεια καὶ προσευχὴ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (Schleiermacher, Predigten, I. Sammlung, 1813, σελ. 22) καὶ ὅτι ὁ μὴ προσευχόμενος εἶναι νεκρὸς θρησκευτικῶς (R i c h a r d R o t h e, Theologische Ethik, Wittenberg 1867², II, σελ. 187). Πρβλ. καὶ A. S c h l a t t e r, Das christliche Dogma, 1911, σελ. 219.

Δὲν ὑπάρχει θρησκεία ἄνευ προσευχῆς. Ἡ προσευχὴ εἶναι τόσον παλαιά, ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος, διότι ἐγκείται εἰς τὴν φύσιν τοῦ φυσιολογικοῦ ἀνθρώπου ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀναφορά, ὡς παρετήρησεν ἐπιγραμματικῶς ὁ Ἐπικτήτος: «εἰ γοῦν ἀηδὼν ἤμην, ἐποιοῦν τὰ τῆς ἀηδόνος, εἰ κύκνος τὰ τοῦ κύκνου. νῦν δὲ λογικός εἰμι· ὑμνεῖν με δεῖ τὸν θεόν. τοῦτό μου τὸ ἔργον ἐστίν, ποιῶ αὐτό...» (Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν 1,16, 20-21). Ἡ προσευχὴ εἶναι τὸ πρῶτον φαινόμενον τῆς θρησκείας, τὸ πρῶτον γεγονός τῆς γνησίας θρησκευτικῆς ζωῆς (F e r n a n d M é n é g o z, Das Gebetsproblem im Anschluss an Schleiermachers Predigten neu gestellt und untersucht, 1911, σελ. 59,62). Ἰδιαιτέρως δὲ ὁ Χριστιανισμός, ὡς ἀποκάλυψις τῆς ἀληθοῦς θεογνωσίας καὶ θρησκείας ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, κατελθόντος ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν γῆν ἐν σαρκὶ ἐν τῷ μόνῳ ἱστορικῷ θεανθρώπῳ, τῷ ἐνανθρωπήσαντι Υἱῷ καὶ Λόγῳ Αὐτοῦ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκεία τῆς προσευχῆς (πρβλ. D ö l l i n g e r, Christentum und Kirche, σελ. 136.—W. B o u s s e t, Unser Gottesglaube=Religionsgeschichtliche Volksbücher, V, 32.—N a t h a n S ö d e r b l o m, ἐν: Deutsch—Evangelisch, 1916, σελ. 119). Χριστιανὸς σημαίνει προσευχητῆς (Heiler, ἐνθ' ἄν., σελ. 235.—J. B u n y a n, Works, London 1936, II, σελ. 460.—J. o b a n n A r n d t, Wahres Christentum, Berlin 1840, II, σελ. 35). Πρβλ. καὶ τὴν νεωτάτην ἐργασίαν τοῦ διαπρεποῦς θρησκευτολόγου Καθηγητοῦ T h o m a s O h m, Ruhe und Frömmigkeit (=Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein—Westfalen, Heft 34), Köln & Opladen 1954, ἰδίᾳ σελ. 74 ἐξ.